

- Ihatenko P. I. Identichnost: filosofskij i psihologicheskij analiz [Identity: philosophical and psychological analysis.]/ P. I. Ihatenko, N. V. Pavlenko. – K. : Art-pres, 1999. – 466 p.
5. Идентичность : хрестоматия / сост. Л. Б. Шнейдер. – М. : Изд-во НПО «МОДЭК», 2003. – 272 с.
- Identichnost : hrestomatija [Identity: chrestomathy] / sost. L. B. Shnejder. – M. : Izd-vo NPO «MODEK», 2003. – 272 p.
6. Максименко С. Д. Генетическая психология / С. Д. Максименко. – М. : Рефл-бук, К. : Ваклер, 2000. – 319 с.
- Maksymenko S. D. Geneticheskaja psihologija [Genetic psychology] / S. D. Maksymenko. – M. : Refl-buk, K. : Vakler, 2000. – 319 p.
7. Максименко С.Д. Развитие психики в онтогенезі : [в 2 т.] / С. Д. Максименко. – К. : Форум, 2002. – Т.1. – 319 с.; Т. 2. – 335 с.
- Maksymenko S. D. Rosvytok psyhiky v ontohenesi : [v 2 t.]. [The development of the psyche in ontogenesis] / S. D. Maksymenko. – K. : Forum, 2002. T. 1. – 319 s. ; T. 2. – 335 p.
8. Пригожин И. Порядок из беспорядка / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М. : Смысл, 1983. – 350 с.
- Pryhozyn I. Porjadok iz bezporjadka [Order out of chaos]/ I. Pryhozyn, I. Stengers. – M. : Smysl, 1983. – 350 p.
9. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы. На пути к либеральной евгенике ? / Ю. Хабермас. – М. : Весь мир, 2002. – 144 с.
- Habermas Ju. Buduscheje chelovecheskoj prirody. Na puti k liberalnoj evgenike [The future of human nature. Towards to a liberal eugenics?]/ Ju. Habermas. – M. : Ves. mir, 2002. – 144 p.
10. Toffler A. The Third Wave / A. Toffler. – N. Y., 1980. – 366 p.

УДК 159.922.6

Я. О. Гошовський

Received February 12, 2015

Revised March, 7, 2015

Accepted April, 13, 2015

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ: РЕВІТАЛІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ

У статті висвітлено основні підходи до розуміння змістово-функціональної суті феномену інституційної (закладової) депривації. Відзначено негативну й

гальмівну роль деприваційних обмежень на загальноособистісний розвиток дітей, позбавлених сімейної опіки. Наголошено, що якраз різнотипна психічна депривація, яка культивується в навчально-виховних закладах закритого типу, чи не найбільше сповільнює перебіг особистісної психогенези, забарвлюючи її дискомфорфтними й девіантними сегментами. Вказано, що інституційна депривація є соціально-екзистенційним фактом надзвичайної важливості, адже набуває ознак перманентної особистісної кризи й дисфункції та, по суті, завжди є викликом нормальній еволюції й онтогенезу людини як психосоціальної істоти. Відзначено, що своєю глибиною та потужністю інституційна депривація загрожує повноцінному розвитку на всіх рівнях, призводячи до своєрідної інволюції – соціального аутсайдерства. Констатовано, що внаслідок переживання деприваційного синдрому в дитячому інтернатному закладі відбувається зниження загальної вітальної стійкості й рівня психосоціальної збалансованості вихованця, а процес його становлення характеризується звуженням комунікативної активності, психоемоційною фрагментарністю й тенденціями до соціальної аутизації, астенії, депресії тощо. Діти, позбавлені сімейної опіки, перебуваючи в режимі депривації, зазнають численних соціально-психологічних негараздів і деструкцій, а їхня повсякденна життєдіяльність затьмарюється різновидовими обмеженнями розвитку, що вражають базові конструкти психоструктури й негативно впливають на власний біодромальний досвід кожної дитини. Брак сімейної взаємодії, недостатність сенсорної стимуляції, обмеженість та одноманітність життєвих умов дитини в установі інтернатного типу мають велике значення, однак не є фатальними, тому за активного й цілеспрямованого фахового ревіталізаційного (психореабілітаційного, психокорекційного, рекреаційного та іншого впливу) можливі «компенсаторні успіхи» або й значні та позитивні особистісні просоціальні зрушення.

Ключові слова: депривація, інституційна депривація, діти, позбавлені сімейної опіки, освітній заклад інтернатного типу, ревіталізація.

Hoshovskyi Ya. O. Phenomenology of Institutional Deprivation: Revitalization Aspects. The article highlights the main approaches to understanding the content and functional essence of the phenomenon of institutional (establishment) deprivation. The negative and inhibitory role of deprivation limits on general personality development of family care deprived children is marked out. It is emphasized, that the different types of mental deprivation, which are cultivated at teaching and educational establishments of closed type, to the most extent retards personal psychogenesis progress, staining it by uncomfortable and deviant segments. It is outlined, that institutional deprivation is socio-existential fact of the utmost importance, because acquires features of permanent personal crisis and disfunction and, in fact, is always challenge for normal evolution and ontogenesis of human as psychosocial being. It is noted, that by its depth and power, institutional deprivation threatens the entire development at all levels, leading to specific involution - social outsider. It is stated, that as result of deprivation syndrome experience in children boarding school, decrease in general vital stability and level of psychosocial balance of pupil is hap-

pening, and the process of its formation is characterized by narrowing of communicative activity, psychoemotional fragmentation and tendencies to social autism, asthenia, depression, etc. Family care deprived children, staying in deprivation mode, undergo multiple social and psychological problems and destructions, and their everyday life activity is obscured by different types of development limits, affecting the basic constructs of psychostructure and negatively influence on biodrome self experience of every child. Lack of family interaction, insufficient sensory stimulation, limitation and monotony of living conditions of child in boarding type institutions are very important, but they are not fatal, because active and targeted professional revitalization (psychohabilitation, psychocorrection, recreation and other effects), “compensatory successes” or also significant and positive personality prosocial changes are possible.

Key words: deprivation, institutional deprivation, family care deprived children, boarding type educational institution, revitalization.

Гошовский Я. А. Феноменология институциональной депривации: ревитализационные аспекты. В статье отражены основные подходы к пониманию смысло-функциональной сути феномена институциональной (учрежденческой) депривации. Отмечена негативная роль депривационных ограничений на общеличностное развитие детей, лишенных семейного попечительства. Подчеркивается, что как раз разнотипная психическая депривация, которая культивируется и учебно-воспитательных заведениях закрытого типа, значительным образом замедляет ход личностного психогенезиса, окрашивая его дискомфортными и девиантными сегментами. Указано, что институциональная депривация является социально-экзистенциальным фактом чрезвычайной важности, ведь приобретает признаки перманентного личностного кризиса и дисфункции и, по существу, всегда является вызовом нормальной эволюции и онтогенезу человека как психосоциального существа. Отмечено, что своей глубиной и негативностью институциональная депривация угрожает полноценному развитию на всех уровнях, приводя к своеобразной инволюции – социальному аутсайдерству. Констатировано, что в результате переживания депривационного синдрома в детском интернатном заведении происходит снижение общей витальной стойкости и уровня психосоциальной сбалансированности воспитанника, а процесс его становления характеризуется сужением коммуникативной активности, психоэмоциональной фрагментарностью и тенденциями к социальной аутизации, астении, депрессии и тому подобное. Дети, лишенные семейного попечительства, находясь в режиме депривации, испытывают многочисленные социально-психологические неурядицы и деструкции, а их повседневная жизнедеятельность затмевается разнородными ограничениями развития, которые поражают базовые конструкты психоструктуры и отрицательно влияют на собственный биодромальный опыт каждого ребенка. Нехватка семейного взаимодействия, недостаточность сенсорной стимуляции, ограниченность и однообразие жизненных условий ребенка в учреждении интернатного типа имеют большое значение, однако не являются фатальными,

поскольку благодаря активному и целеустремленному профессиональному ревитализационному (психореабилитационному, психокоррекционному, рекреационному и др.) влиянию возможны «компенсаторные успехи» и значительные позитивные личностные просоциальные изменения.

Ключевые слова: депривация, институциональная депривация, дети, лишённые семейного попечительства, образовательное заведение интернатного типа, ревитализация.

Постановка наукової проблеми та її значення. У мінливому й загроженому глобальними викликами та агресією трансформаційному вітчизняному суспільстві феноменологія депривації є однією з нагальних проблем, що повинна концентрувати на собі увагу всіх наукових галузей соціономічного профілю. Поліваріантність вимірів негативного впливу різнотипних детермінант на психогенезу депривованої особистості набуває особливо акцентованого прояву, адже в умовах воєнних дій об'єктивно істотно зростає кількість людей, які переживають екзистенційний вакуум та перманентне обмеження базальних потреб у всіх вимірах вітальної активності. Безперечно, збільшується й кількість знедолених дітей, які мимоволі набувають статусу біженців, репатріантів, внутрішніх мігрантів, зазнаючи негативного впливу екстремальної, сімейної, комунікативної та інших видів депривації. Цивілізаційні спроби розв'язання на державному рівні проблеми дитячого сирітства через інститути прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, завдяки інкультурації прогресивних компенсаційно-виховних урбаністичних технологій (дитячі містечка, SOS-Kinderdorf) наражаються через соціально-економічні негаразди господарки воєнного часу на об'єктивну неспроможність розвивати надалі такі корисні й результативні підходи до ревіталізації. Типовою моделлю обирається закладова, інституційна форма навчання й виховання дітей, позбавлених сімейної опіки, яка, крім ретардаційного забарвлення, має ще й чітко помітний деприваційний сімейно-сурогатний складник. По суті, через об'єктивне збільшення кількості вихованців дитячих будинків і шкіл-інтернатів, батьки яких загинули або зникли в умовах воєнного лихоліття чи перебувають у трудовій міграції за кордоном, відбувається своєрідне повернення на щабель минулого, коли інтернатна система була ледь не єдиною альтернативою сімейному вихованню.

Мета й завдання статті полягають в аналітичному розкритті негативного впливу закладової депривації на психогенезу дитини та ви-

окремленні основних засад ревіталізації як її відновлення, оживлення, відтворення й поновної соціалізації в рецептивному довкіллі.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Теоретико-емпіричні результати численних наукових розвідок у царині депривації, зокрема її закладових, інституціалізованих форм, засвідчують, що розвиток дітей у навчально-виховних установах закритого типу відбувається ускладнено й нетипово, оскільки сам принцип «інтернатної установи» як режимного та обмежувального суб'єктивний потенціал дитини виховного середовища є кардинально неправильним «антидеприваційним» шляхом [1; 4; 5; 6].

Майже в усіх випадках однозначно наводяться численні аргументи щодо несприятливості концептуальних форм «зкладового виховання» насамперед тому, що визначальною ознакою дитячої навчально-виховної установи закритого типу є феномен депривації. Первинна депривованість дітей унаслідок відсутності сімейної опіки (сирітство, «підкинутість», девіантна сім'я тощо) примножується виховним режимом дитячого закритого закладу, який побудований за принципом обмежень і покарань та набуває усталених ознак вторинної депривації. Закріпившись на рівні раннього депривування, значне порушення психоструктури дитини впродовж онтогенезу лише посилюється закладовими формами обмежень і може перерости в усталені поведінкові тактики й стратегії.

Актуальною в плані практичної реалізації є психолого-педагогічна проблема оптимізації відносин депривованих дітей із соціумом, розгляд особистості вихованця закритого освітнього закладу в розвивальному соціальному середовищі як активного суб'єкта діяльності та спілкування.

У дослідженні Л. Галігузової, С. Мещерякової, Л. Царегородцевої, проведеному ще двадцять п'ять років тому, ідеться про спроби реформування системи соціально-психологічного виховання дітей у закладах закритого типу [1]. Однак, як стверджують науковці, «з погляду психології вони ще не торкнулися найсуттєвішого в організації життя дітей в інтернатах – створення адекватних психологічних умов, що забезпечують повноцінний розвиток дітей. Існуюча система суспільного виховання сиріт і дітей без батьківської опіки не лише побудована без урахування цих умов, але й сприяє дії факторів, що гальмують психічний розвиток» [1, с. 18]. На жаль, із того часу в умовах суспільно-економічних трансформацій і «соціетальних мута-

цій» не відбулося суттєвих змін щодо покращання системи ревіталізаційної (ресоціалізаційної, психореабілітаційної, соціорекреаційної та ін.) роботи з депривованими вихованцями навчально-виховних закладів закритого типу.

Госпіталізм (шпиталізм) як негативне явище в психічному розвитку дитини, що виховується без опіки й сприятливої участі батьків, може трансформуватися в інституціалізм. У такому випадку до суттєвої психічної та фізичної відсталості як наслідку важких форм госпіталізму додається ще й тягар режимного перебування в дитячому навчальному закладі закритого типу.

Б. Єржабкова відзначає, що «хоча госпіталізм вважається феноменом психічним, він супроводжується багатьма фізичними симптомами, такими як підвищення схильності до захворювання, зниження імунітету, відставання у розвитку, утрата дитиною ваги, проблеми зі сном, сповільнення моторики, проблеми в контактах аж до нездатності зав'язувати їх узагалі, симптоми, подібні до ідіотизму, можна зареєструвати навіть вищу смертність дітей» [4, с. 230]. Суміжними похідними госпіталізму науковець називає і такі особистісні дисфункції, як виникнення дефектів постійного характеру, утрата контактів із близькими особами, страх розлуки, туга за батьками, дезорієнтація в новому середовищі, страх перед болем, утрата самостійності, обмежена можливість у пересуванні, нудьга тощо [4].

У низці досліджень у галузі депривації (І. Дубровіна, С. Мещерякова, А. Прихожан, А. Рузька, Н. Толстих й ін.) аргументовано стверджується, що в умовах виховання дітей у будинках маляти та в дитячих будинках і в наш час усе ще зберігаються підстави для згладжених, м'яких форм госпіталізму. Методом контрастного порівняння (закриті дитячі заклади й класи масової школи) можна зауважити різючі диспропорції та суттєві відмінності в соціально-психологічному розвитку дітей із нуклеарних сімей та вихованців, котрі переживають режим різновидової закладової депривації [5].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ми вважаємо, що просторове співіснування на обмеженій території закладу закритого типу у певних і незмінних просторових межах (приміщення інтернатної чи пенітенціарної установи) прищеплює депривованим дітям, яким судилося соціалізуватися в одноманітних умовах, певні ідентифікаційні стандарти й хромотопи (наш клас, наша спальна кімната, наша їдальня тощо). Однак

відсутність в ієрархії конкретних персоналізованих місць власного житла – персонального простору (мої квартира-будинки-подвір'я-вулиця-місто) можуть вносити розлад і в ширший ідентифікаційний рівень (мала батьківщина-Батьківщина), що пояснюється насамперед домінуванням принципу реального обмеження можливостей для приватності та персонального контролю з боку суб'єкта за власним просторово-часовим життєіснуванням. Водночас це може спричинити появу комуналістських субкультурних зв'язків й утворення нових територіальних внутрішньозакладових спільнот (за місцем колишнього проживання («земляки»), національно-мовленнєвою ознакою, віковими, статевими, статусно-досвідними та іншими параметрами) [3; 6].

Згідно з концептуальними твердженнями А. Прихожан і Н. Толстих, соціальна депривація має два основні наслідки. Якщо перший характеризується потребою в любові під час спілкування з оточенням, відсутністю вищих почуттів, пов'язаних із моральними (аморальними) вчинками, гострою емоційною реакцією на незначне зауваження, то другий наслідок – почуття групової залежності, феномен «Ми». Однак закладове, інтернатівське «Ми» відрізняється від родинного почуття «Ми», яке позначає належність до своєї сім'ї. Дітям-сиротам властиво ділити всіх на «своїх» і «чужих», на «Ми» і «Вони», тому в ставленні до «чужих» вони проявляють агресію, займають відособлену позицію. Проте й у межах своєї групи вихованці інтернату нерідко відособлюються, можуть образити слабшого ровесника або дитину молодшого віку, що пояснюється насамперед нерозвиненою потребою у визнанні й любові, нестачею контактів вихованців із соціальним довкіллям [5].

Загалом, у багатьох дослідженнях [1; 2; 4; 5; 6] ідеться про те, що відносна ізоляція як ключова детермінанта закладової депривації спричиняє конфліктність самоусвідомлення дітей, впливає на адекватність-неадекватність їхніх поведінкових реакцій, пронизуючи їх емоційною неврівноваженістю, жорстокістю, байдужістю й агресивністю. Деприваційна система екзистенції знедоленої дитини в навчальному закладі закритого типу, брак реального сімейного духовного й матеріального комфорту («синдром казарми») впливають на гармонійність багатьох її життєво важливих циклів, що може проявлятися у негативно-нівелювальному ракурсі на рівні незадоволення вихованців інтернатної установи своїм побутом та в невмінні керувати собою, власними почуттями, поведінкою, невпевненістю й тривожністю в

процесі самоаналізу, зневірі у своїх силах і навіть незадоволенні власною зовнішністю, іменем та прізвищем. Такі симптоми закладового депривування суттєво впливають на процеси ресоціалізації, вносячи перепади й дефекти впродовж залучення психореабілітаційних технологій у роботі з дітьми, позбавленими батьківської опіки.

На нашу думку, неоптимальна організація житлового середовища внаслідок дефіциту власного індивідуального простору (за скрутних і перенасичених груповими формами життєіснування умов) культивують соціально-психічні дисфункції внаслідок територіального перенаселення вихованців закритих закладів, блокуючи довільність і невимушеність їхньої поведінки та притлумлюючи або й не формуючи розуміння й переживання ними феномену приватності [3; 6].

Похідним утворенням таких дискомфортних умов може проявитися тенденція до ігнорування депривованими дітьми базових конвенційних діад-понять (моє-чуже, приватне-загальне), що накладе відбиток на моральність поведінкових учинків (крадіжки, обман, брехня тощо). Замкнутість урбаністичного циклу будівлею й територією школи, майже тотальний режим заборон, що часто культивується в закритих навчально-виховних закладах, одноманітність розпорядку дня, значна уніфікація одягу породжують у дітей відчуття проживання в умовах перманентної депривації. Ми вважаємо, що пригніченість і невизначеність індивідуально-екзистенційних параметрів через закриту природу режимного закладового існування можуть переносити увагу вихованців на ті чинники, що найвище цінуються в субкультурній ситуації взаємин та дають змогу зайняти вагоме місце в статусній ієрархії. З приводу цього можуть набуватись асоціальні поведінкові моделі (злочинство, побої, брехливість тощо) як тривожні спроби застерегтися від імовірної поразки у сферах внутрішньозакладової системи міжособистісної конкуренції. Отож проблемність поведінки депривованих вихованців закритого закладу, крім інших факторів, можна пояснити ще й бажанням уникнути статусно-індивідуального краху через прояв просоціальних «незакладових» вчинкових моделей. Небезпека бути ігнорованим у внутрішньозакладовій підлітковій стратифікації, боязнь утратити «позитивні для всіх» особистісні риси спонукають депривовану дитину відчувати тривогу та внутрішній дискомфорт. В умовах замкнутого простору інтернатної установи повсякчасні турботи й переживання стосовно ймовірної втрати мікросо-

ціального (зкладового) статусу набувають для знедолених дітей українського важливого «виживального» значення.

Звуження соціального простору й оточення, яке є типовим для інтернатних установ, спричиняє брак суспільно адекватних моделей статевої поведінки, тому вихованці мимоволі потрапляють у групу ризику щодо засвоєння та прояву нормативних поведінкових ознак своєї статі. Найголовнішим чинником викривлення самосвідомості, статевого розвитку вихованців називається сам інтернат як інститут соціалізації, життя в якому побудоване на засадах штучної ізоляції, вириванні з контексту соціокультурних взаємин, на особистісно-відчуженому вихованні та освіті. Сутнісним аспектом негараздів визнається колективність системи виховання, що, набувши поширення ще в радянські часи, передбачає виховання особистості в колективі (який в умовах інтернату є так само депривованим, як кожен індивід у ньому) на принципах несвободи, обмеження, узагальнення, усереднення, де вже немає місця для індивідуального «Я» і де панує середнє, але міцне «Ми» [1; 5]. Це перекликається з результатами наших досліджень [3; 6], у яких на теоретико-емпіричному рівні констатовано, що внаслідок авторитарної гіперсоціалізації, яка здебільшого простежується в інтернатній установі, визначальною особливістю образу Я депривованих підлітків стає інтерференція з мета-образом Я (Ми) («інтернатська дитина»). Усе це нагально й постійно детермінується системою субкультурних закладових особливостей, які стимулюють обмеженість соціального досвіду вихованців, примітивізуючи систему референтності й міжособистісних взаємин, збіднюючи когнітивно-емоційний досвід, а отже, викривлюючи їхній особистісний розвиток.

Стан тривожності як типовий індикатор міжособистісної статусно-рольової конкуренції серед вихованців закритого закладу набуває потенційно-деструктивного заряду для особистісного розвитку депривованої особистості в майбутньому. Підвищений рівень загальної міжособистісної тривожності, набуваючи рис побоювання, туги, стурбованості тощо, зумовлює емоційно-вольову неврівноваженість, що засвідчує недостатню пристосованість організму до змін у соціальному мікро- та макросередовищі, неспроможність і невміння швидко, адекватно й результативно реагувати на них. Превалюючі емоції страху, що супроводжують стан тривожності депривованих дітей, блокують повноцінний розвиток і становлення емоційних та ре-

гулятивних компонентів їхньої психоструктури, що негативно позначається на ревіталізаційних потугах із боку психологів-фахівців.

Інституційна депривація стимулює тривожно-депресивні модальності особистісного потенціалу вихованців, знижує його адаптивні можливості, дискомфортно позначається на якості спілкування із навколишніми людьми й ускладнює процеси психореабілітації та рекреації. Тривожність, породжуючи очікування депривованими дітьми неприємностей з боку персоналу закладу, старших вихованців й однолітків, має високу ймовірність перерости в численні психоемоційні комплекси, що негативно позначаються в особистісній поведінці. Часта та тривала соціально-статусна тривожність може отримати глибоке закріплення в модальностях структури самосвідомості депривованої дитини, ускладнивши весь подальший особистісний розвиток. Безперечно, поза родиною розвиток дитини відбувається особливим шляхом, і це не може інтерпретуватися лише як просте відставання в психічному розвитку. Таке явище має розглядатися багаторівнево й різновекторно, адже відображає вплив несприятливих соціально-психологічних факторів, коли вони накладаються на раннє ураження центральної нервової системи і на процес особистісного розвитку в цілому (фізичний ріст, дозрівання нервової системи, формування психіки тощо). Відомо, що в 50-ті роки ХХ ст. майже одностайною науковою констатацією стало ключове твердження: *депривація, госпіталізація дитини становлять реальну небезпеку для її здорового й повноцінного психічного розвитку*. На жаль, реалії сьогодення засвідчують, що дедалі більша кількість дітей росте та виховується не в родинному колі нуклеарної сім'ї, у якій повносправно функціонують гармонійні статусно-рольові взаємини на рівні батьків і сиблінгів, а сепарується деприваційними (госпіталізаційними) чинниками.

Розв'язання проблем інституційної депривації можливе завдяки ревіталізації як багатогранному поняттю, яке, до речі, значно ширше використовується в медицині, архітектурі, техніці, екології, ніж у соціальному дискурсі. У психолого-педагогічній науці термін «ревіталізація» є інноваційним та потребує наукового осмислення змістово-функціональної семантики й активного запровадження в обіг. Звичайно, він ураховує функціональну семантику таких дефініцій, як «ресоціалізація» (у найширшому розумінні цього слова), «рекреація», «реабілітація», «реінтеграція» та ін. (О. Димитров, М. Кондратьєв, В. Кривуша, Ю. Лобков, В. Москаленко, П. Фрейре, Z. Bartkowicz, M. Kalinowski, O. Lipkowski, Cz. Czapow й ін.). Базовою сутнісною

ознакою ревіталізації є стимулювання процесів відтворення, відновлення та поживлення функцій певного утворення, зумовлених амортизацією часом й умовами (наприклад, омолодження тіла людини як біосоціального організму, «зношеного» віком, хворобами та іншими патогенними чинниками). Ми запроваджуємо поняття «ревіталізація» у функціональне тло психологічної роботи з депривованими особами [3], неповносправними дітьми з особливими психофізичними потребами [6] та іншими категоріями людей широкої «групи ризику».

Висновки й перспективи подальших досліджень. У сучасних соціально-економічних умовах за низького рівня матеріальної забезпеченості й моральної культури суспільства дитячі будинки, притулки й інтернати, у які постійно надходять нові й нові діти, постають найочевиднішою та найпростішою формою піклування держави про знедолених. Із психогенних проблем інституційної депривації акценти мимоволі зміщуються в напрямі фінансово-матеріального забезпечення та побутового облаштування дітей, позбавлених сімейної опіки. Тому рутинна система інтернатного виховання, ґрунтована на культивуванні різноманітних форм депривації серед вихованців, повинна бути змінена інноваційними ревіталізаційними підходами й формами, які вже пройшли вдалу апробацію в інших країнах. Депривовані діти часто перебувають у занедбаному стані насамперед через байдуже ставлення з боку середовища та нехтування їхніми потребами, а іноді й унаслідок жорстокого ставлення з елементами насильства з боку домінуючих дорослих. В умовах закритої навчально-виховної установи ці проблеми можуть частково згладжуватися чи навіть нейтралізуватися, однак найчастіше вони просто модифікуються, набуваючи «інституційної специфіки». Режим депривації, агресивна й знеособлювальна «парадигма колонії» значною мірою нівелюють моральні та духовні складники психоструктури особистості вихованців закритих установ. Серед вихованців дитячих будинків, крім сиріт і дітей-«підкидьків», останнім часом переважають діти з родин, де батьки позбавлені батьківських прав, що свідчить про низький моральний рівень багатьох тисяч матерів і батьків, які відмовили своїм дітям у ласці, турботі й теплі. Специфічні умови життя в дитячому будинку часто зумовлюють відставання в психічному розвитку дітей за низькою істотних параметрів на рівні когнітивно-інтелектуальної, сенсорно-перцептивної та поведінково-регулятивної сфер. На наш погляд, пригнічення діапазону розвитку окремих психічних функцій у вихованця дитячої установи закритого типу як наслідок відсутності мате-

ринських тепла, опіки й любові породжує латентно-перманентну особистісну дисгармонію, що є джерелом постійного внутрішнього нервово-психічного напруження та підвищеної дратівливості, занепокоєння, агресивності й лякливо-тривожних проявів у спілкуванні з мікро- та макродовкіллям.

У ревіталізаційному підході до феноменології депривації ми постулюємо принцип усвідомлення депривованою дитиною власних можливостей не схибити з просоціального життєвого шляху за допомогою запропонованих генетично-психологічних медіально-рефлексійних технологій, зокрема через засвоєння базового механізму ампліфікації як особистісного самопідсилення. Перспективи вбачаємо в розширенні наукологічного охоплення деприваційно-ревіталізаційної тематики, зокрема завдяки проведенню розгалужених різновекторних крос-культурних досліджень.

Література

1. Галигузова Л. Н. Психологические аспекты воспитания детей в домах ребенка и в детских домах / Л. Н. Галигузова, С. Ю. Мещерякова, Л. М. Царегородцева // Вопросы психологии. – 1990. – № 6. – С. 17–25.
Halihusova L. N. Psychologicheskiye aspekty vospitaniya detel v domach rebenka i v detskikh domach [Psychological aspects of bringing up children in infant homes and orphanages] / L. N. Halihusova, S. J. Mescherlakova, L. M. Tsarehorodceva // Voprosy psikhologii. – 1990. – № 6. – P. 17–25.
2. Гошовська Д. Соціально-психологічна ревіталізація депривованих і неповносправних дітей в освітніх закладах інтернатного типу / Дарія Гошовська // Ревіталізація дітей з особливими потребами : монографія / за заг. ред. проф. Я. О. Гошовського. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2013. – С. 77–104.
Hoshovska D. Sozialno-psychologitchna revitilisazija depyvovanych i nepovnospravnych ditej v osvitnich zakladach internatnoho typu [Social and psychological revitalization of the deprived and disabled children in educational institutions of orphanage type] / Darija Hoshovska / Revitilisazija ditej z osoblyvymy potrebamy : monografija / za zah. red. prof. Ja. O. Hoshovskoho. – Luck : PP Ivanjuk V. P., 2013. – P. 77–104.
3. Гошовський Я. Ревіталізація психогенези депривованої особистості / Ярослав Гошовський // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. пр. Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля. – Луганськ : Ноулідж, 2014. – № 2 (34). – С. 101–108.
Hoshovskyj Ja. Revitalizacija psychogenezy depyvovanoji osobystosti [Revitalization of psychogenesis of deprived personality] / Jaroslav Hoshovskyj // Teoretychni i prykladni problemy psichologii : zb. nauk. pr. Shidnoukrajinskogo nacionalnogo universytetu imeni Volodymyra Dalja. – Luhansk : Noulidz, 2014. – № 2 (34). – P. 101–108.

4. Єржабкова Б. Вибрані питання соціальної педагогіки / Бланка Єржабкова. – Дрогобич : Вимір, 2003. – 364 с.
Jerschabkova B. Vybrani pytannja sicialnoj pedahohiky [Some issues of social pedagogic] / B. Jerschabkova. – Drohobych : Vymir, 2003. – 364 p.
5. Прихожан А. М. Дети без семьи / А. М. Прихожан, Н. Н. Толстых. – М. : Педагогика, 1990. – 160 с.
Prichojan A. M Deti bez sem'i [Children without a family] / A. M. Prichojan, N. N. Tolstych. – M. : Pedagogika, 1990. – 160 s.
6. Ревіталізація дітей з особливими потребами : монографія / за заг. ред. проф. Я. О. Гошовського. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2013. – 360 с.
Revitalizacija ditej z osoblyvymy potrebamy : monografija [Revitalization of children with special needs: monograph] / za zah. red. prof. Ja. O. Hoshovskoho. – Luck : PP Ivanjuk V. P., 2013. – 360 p.

УДК 37.091.12:159.942

Т. М. Дзюба

Received March 17, 2015

Revised, April, 7, 2015

Accepted April, 13, 2015

РИЗИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я ВЧИТЕЛЯ

У статті розглянуто результати емпіричного дослідження ризиків професійного здоров'я вчителя. Відмічено, що негативні емоції педагога прямо й опосередковано впливають на емоційні стани учнів, гальмують розвиток їхньої креативності, зумовлюють незворотні деформації школяра. Детально наведено методику, котра дає можливість дослідити основні фактори негативного впливу на професійне здоров'я вчителя за такими параметрами: організація професійного середовища, інформація та комунікації у педагогічній діяльності, професійна самоактуалізація. Результати аналізу факторів негативного впливу на професійне здоров'я вчителя дали змогу ідентифікувати такі групи ризиків професійного здоров'я вчителя, як «руйнівні комунікації», «дестабілізаційна організація професійної діяльності», «деструкції професійного самоствердження» та «демотиватори продуктивної праці». Визначено зміст, особливості та наслідки негативного впливу компонентів кожної з визначених груп ризиків на професійне здоров'я вчителя. Показано, що існує негативна кореляція між групами ризиків «руйнівні комунікації», «дестабілізаційна організація професійної діяльності» і «демотиватори продуктивної праці». Зроблено висновок, що розуміння ризиків професійного здоров'я задає модус поведінки вчителя у ставленні